

DRUGIE ŻYCIE STARYCH KSIĄG

Czytelnia Naukowa i Czasopism, znajdująca się w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Jaworznie, posiada tzw. Dział Książki Dawnej, w skład którego wchodzi ok. 250 woluminów. Pochodzą one z różnych wieków: najstarszy – z XVII, a najmłodszy – z XX. Zakres tematyczny książek jest bardzo rozległy. Znajdują się wśród nich m.in.:

- dawne dzienniki ustaw,
- podręczniki naukowe,
- wydawnictwa popularno-naukowe,
- słowniki języka polskiego,
- interesujące wydania literatury pięknej (m.in. kolekcja dzieł Zygmunta Kaczkowskiego, Adama Mickiewicza, Bolesława Prusa, Juliusza Słowackiego, Williama Szekspira, Stefana Żeromskiego),
- wydawnictwa traktujące o historii literatury,
- książki poświęcone historii kultury,
- modlitewniki.

Zbiory Działu Książki Dawnej służą lokalnej społeczności oraz bibliotekarzom na różne sposoby i w różnych celach, np.:

- zaprezentowano je na wystawie z okazji Ogólnopolskiego Tygodnia Bibliotek i Dnia Bibliotekarza (w maju 2017 r.);
- stanowiły materiał dla mniejszych wystaw: z okazji 150. rocznicy śmierci Karola Szajnochy, na okoliczność 99. rocznicy odzyskania niepodległości przez Polskę oraz na ekspozycji pt. *Legislacja w II Rzeczpospolitej*;
- na ich podstawie napisano artykuł pt. *Dział Książki Dawnej*, opublikowany w miesięczniku „Bibliotekarz”²;

¹ Miejska Biblioteka Publiczna w Jaworznie.

² Perończyk, J. (2018). Dział Książki Dawnej. *Bibliotekarz* 5,14-17.

• zainteresowała się nimi lokalna prasa: w „Głosie Jaworznickim” pojawił się tekst pt. *Czar starej książki*³, a w „Pulsie Jaworzna” opublikowano artykuł pt. *Na ratunek starym książkom*⁴;

• są sukcesywnie digitalizowane i zamieszczane na stronie WWW Biblioteki (w zakładce „Oferta Działów” – „Czytelnia Naukowa i Czasopism”);

• stanowią materiał źródłowy do przeprowadzanych przez pracowników Czytelni Naukowej i Czasopism lekcji bibliotecznych.

Lekcje biblioteczne poświęcone zbiorom z Działu Książki Dawnej adresowane są przede wszystkim do młodzieży uczącej się w jaworznickich szkołach, z ukierunkowaniem na uczniów szkół ponadpodstawowych. Może w nich jednak uczestniczyć każda grupa uczniów, o ile wyrazi taką chęć czy potrzebę zdobycia wiedzy na konkretny temat. Treść lekcji jest wówczas modyfikowana i dopasowywana do młodszej grupy odbiorców. Lekcje zazwyczaj mają charakter wykładów i połączone są z prezentacją wybranych, najciekawszych zbiorów Działu Książki Dawnej, ze szczególnym uwzględnieniem tych, o których na danej lekcji jest mowa. Uczniowie mogą z bliska obcować z najcenniejszymi zbiorami Biblioteki, co niejednokrotnie wywiera na nich duże wrażenie, a najczęściej wiek trzymanej przez nich książki. Lekcje zawsze prowadzi pracownik Czytelni Naukowej i Czasopism, czyli osoba, która zajmuje się zabytkowymi księgami. Lekcje prowadzone są z podziałem na trzy główne tematy:

- poświęcony najstarszym wydawnictwom znajdującym się w Dziale;
- dotyczący książek z zakresu historii Polski i ich autorów, np. Juliana Bartoszewicza, Mikołaja Berga, Adama Naruszewicza, Karola Szajnochy;
- traktujący o historii najważniejszych ówczesnych oficyn drukarskich, np. Michała Arcta, Gebethnera i Wolffa, Trzaski, Everta i Michalskiego.

Celem lekcji bibliotecznych jest przede wszystkim promocja czytelnictwa wśród młodzieży i tym samym w środowisku lokalnym, a także uwrażliwienie na piękno cymeliów, czyli druków szczególnie cennych. W niniejszym tekście zaprezentowano przebieg lekcji o najstarszej książce znajdującej się w zbiorach.

Lekcja biblioteczna na temat najstarszego wydawnictwa i jego tło historyczne

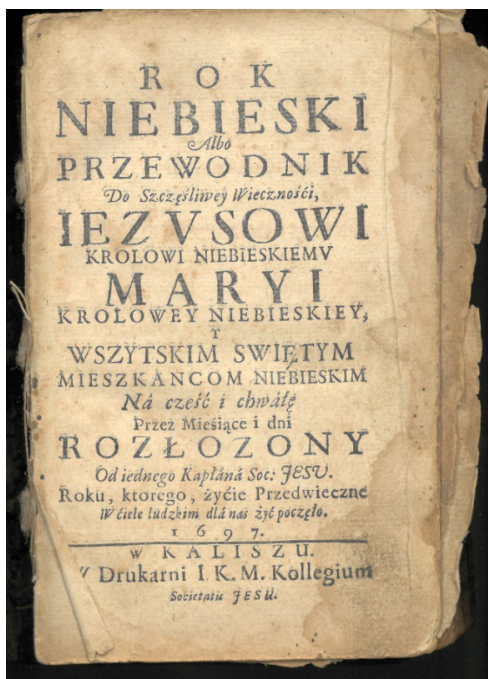
Wiek XVII określany jest mianem rewolucji naukowej. Nastąpił wówczas gwałtowny postęp dotyczący wielu dziedzin nauki. To właśnie wtedy swoje największe dzieła stworzyli m.in. Galileusz, Johannes Kepler, Izaak Newton, Kartezjusz, Baruch Spinoza itd. Ich prace naukowe często burzyły tradycyjne patrzenie na świat i nie od razu były akceptowane przez społec-

³ Czar starej książki. (2017). *Głos Jaworznicki* 49(7), 2.

⁴ Dębała, G. (2017). *Na ratunek starym książkom. Puls Jaworzna* 73(29), 9.

czeństwo czy Kościół katolicki. Postęp był jednak zauważalny niemal w każdej dziedzinie kultury, również tej dotyczącej książki. Książka bowiem towarzyszyła zmianom cywilizacyjnym, jednocześnie je napędzając. Umożliwiała sprawną komunikację, stanowiła narzędzie organizacji życia i kształtowała świadomość ludzką. Wprawdzie druk został wynaleziony w XV w., jednak dopiero dwa wieki później nastąpiła popularyzacja książki drukowanej oraz wzrost liczby publikacji. Związane było to m.in. z upowszechnianiem szkolnictwa, ponieważ wraz z nim nastąpiło większe zapotrzebowanie na podręczniki. Inną instytucją, w której zwiększył się popyt na książki, był Kościół katolicki. Zgodnie z zapotrzebowaniem rozwijał się więc druk konkretnych rodzajów wydawnictw: dominowały podręczniki, lektury szkolne, poradniki, teksty informacyjne, religijne i dewocyjne (Bieńkowska, 2005, s. 101-104).

Najstarszą książką, która znajduje się w zbiorach Czytelni Naukowej i Czasopism, jest 323-letni *Rok Niebieski Albo Przewodnik Do Szczęśliwej Wieczności Jezusowi Krolowi Niebieskiemu Maryi Krolowej Niebieskiej, Y Wszystkim Świętym Mieszkancom Niebieskim Na cześć i chwałę Przez Mieście i dni Rozłożony*.

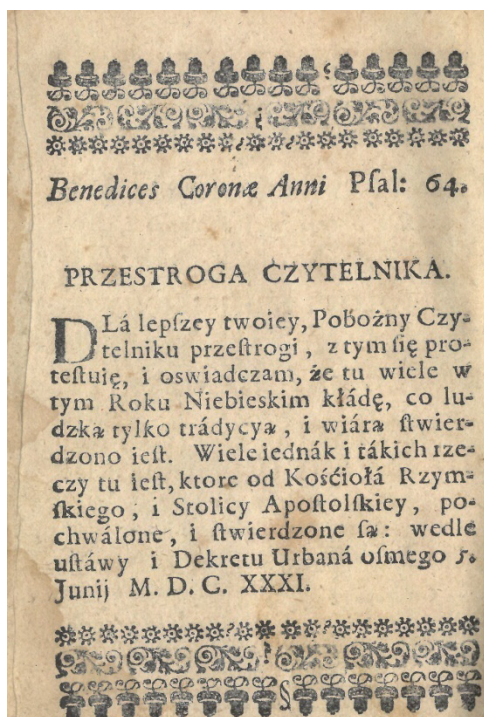
Il 1. Strona tytułowa książki *Rok Niebieski Albo Przewodnik Do Szczęśliwej Wieczności Jezusowi Krolowi Niebieskiemu Maryi Krolowej Niebieskiej, Y Wszystkim Świętym Mieszkancom Niebieskim Na cześć i chwałę Przez Mieście i dni Rozłożony*. Źródło: (Nadasi, 1697). Fot. Joanna Perończyk

Y Wszystkim Świętym Mieszkansom Niebieskim Na cześć i chwałę Przez Mieściące i dni Rozłożony (dalej: *Rok Niebieski...*). Stanowi on rodzaj modlitewnika. Został wydany w 1697 r., zatem zaliczany jest do grupy starodruków (Birkenmajer i in., 1971, s. 2225). Autorem wydawnictwa jest Jan Nadasi. Pisarz urodził się w 1614 r. w Tynawie, a zmarł w 1679 r. w Wiedniu. Nadasi był słowackim profesorem i księdzem, należącym do zakonu jezuitów. Drukiem wydał około 60 prac. Wiele z nich przetłumaczono na języki: czeski, polski, węgierski i niemiecki. Zajmował się teologią, filozofią, językami obcymi i historią, zwłaszcza historią Kościoła. Tematyka wydawanych przez niego prac oscylowała również wokół zagadnienia ascezy, której regularnie się poddawał celem zgłębiania swojego życia duchowego (Nádaši, b.d.). Wiele jego tekstów wydawanych było jeszcze po śmierci autora.

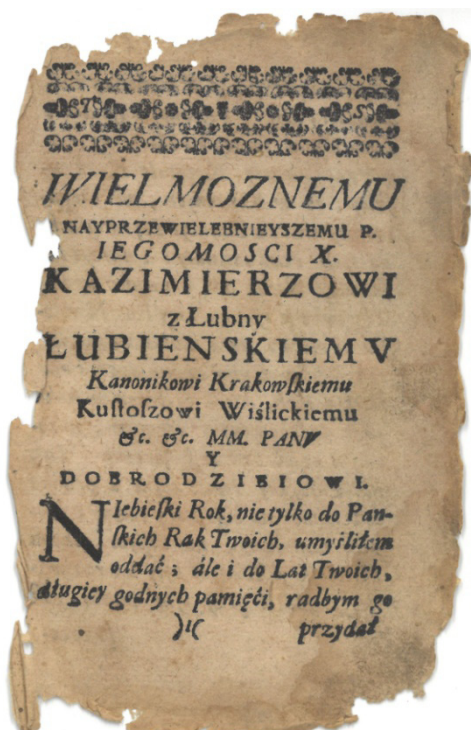
W Miejskiej Bibliotece Publicznej w Jaworznie *Rok Niebieski...* traktowany jest jak cymelium, gdyż jest to egzemplarz wyjątkowo cenny i niepowtarzalny na miarę zbiorów jaworznickiej ksiąźnicy. Publikacja jako szczególnie wartościowa, została wydzielona z ogólnego księgozbioru Czytelnicy – nie jest bezpośrednio dostępna dla czytelników, a w związku z tym specjalnie chroniona (Birkenmajer i in., 1971, s. 411). Modlitewnik na tle pozostałych zbiorów Działu Książki Dawnej wyróżnia się przede wszystkim swoim „sędziwym” już wiekiem.

Książka została wydana w 1697 r., w drukarni jezuickiej (w ówczesnych czasach nazywano ją Drukarnią J.K.Mci Collegium Societas Jesu). Drukarnia rozpoczęła działalność w 1677 r. w kolegium jezuickim, a jej założycielem stał się ówczesny rektor kolegium – Bartłomiej Nataniel Wąsowski. Jako rektor wyznaczał prefekta, który kierował wydawnictwem, a pracowali w nim, oprócz zakonników, również osoby świeckie. W latach 1706–1710 praca oficyny została zawieszona ze względu na epidemię dżumy i okupację szwedzką. Wydawnictwo drukowało rocznie około siedmiu książek, co złożyło się na łączną liczbę ok. 730 publikacji na przestrzeni całej działalności zakładu. Drukarnia była jednym z najaktywniejszych tego rodzaju zakładów jezuickich w Polsce. W XVII w., czyli w czasie, gdy w wydawnictwie wydany został *Rok Niebieski...*, najpopularniejsze było publikowanie tekstów dewocyjnych, filozoficznych, szkolnych oraz kazań i hagiografii. W oficynie często drukowano teksty Kaspra Druźbickiego, który był rektorem kolegium i odbudował je ze zniszczeń po potopie szwedzkim. *Rok Niebieski...* nie należy do najpopularniejszych prac wydanych przez drukarnię jezuicką, do których natomiast można zaliczyć:

- *Meta-Cordium Cor Jesu* (1683) i *Dyscypliny duszne* (1685) autorstwa Kaspra Druźbickiego,
- *Callitectonicorum seu de pulchro architecturae sacrae et civilis compendii collectorum liber unicus* autorstwa Bartłomieja Wąsowskiego (był to pierwszy polski tekst zawierający terminologię architektoniczną),
- kazania rektora kolegium, Tomasza Młodzianowskiego (Sójka, 1997).

II 2. Prestroga Czytelnika zawarta w Roku niebieskim... Źródło: (Nadasi, 1697). Fot. Joanna Perończyk

II 3. Dedykacja dla Kazimierza Łubieńskiego zawarta w Roku niebieskim... Źródło: (Nadasi, 1697). Fot. Joanna Perończyk

W *Przestrodze Czytelnika* zawartej na samym początku omawianej książki, jeszcze przed wstępem, jego autor zaznacza, że swoje dzieło opiera na tym, co już znane było wcześniej ze świeckiej tradycji i wiary, a ponadto – prawdy religijne zatwierdzone przez Kościół i Stolicę Apostolską, zawarte w dekrete papieża Urbana VIII, stojącego na czele Watykanu w latach 1623–1644.

Swoje dzieło Jan Nadasi zadedykował Kazimierzowi Łubieńskiemu. Nazwał go „wielmożnym”, „najprzewielebniejszym jegomościami”, „Kanonikiem Krakowskim”, „Kustoszem Wiślickim” i „dobrodziejem”. Nadasi zaznaczył w dedykacji, że *Rok Niebieski...* oddaje nie tylko bezpośrednio w ręce Łubieńskiego, ale także poświęca jego pamięci, działalności duszpasterskiej oraz charytatywnej. Pisał: „Tak należało, aby twoje hojne, a prawie codzienne na Klasztory różne i ubogie jałmużny, nie inszym, chyba Niebieskim Rokiem były ukoronowane” (Nadasi, 1697, s. 1-4).

Kazimierz Łubieński (herbu Pomian) urodził się w 1652 r. w Wielkopolsce. Studiował na Akademii Krakowskiej, a także w kolegium jezuickim

II 4. Kazimierz Łubieński - portret. Źródło:(Portret Kazimierza Łubieńskiego, 1697).

w Rzymie, gdzie doktoryzował się z teologii oraz przyjął święcenia kapłańskie. Był biskupem chełmskim w latach 1705–1710. Później przeniesiono go na biskupstwo krakowskie, gdzie przebywał do śmierci. W trakcie swojej posługi kapłańskiej był bardzo aktywny. Zaraz po objęciu biskupstwa w Krakowie zwołał w 1711 r. synod diecezjalny, efektem którego odnowiło się życie religijne wśród duchowieństwa, uległa zwiększeniu dyscyplina wśród księży, odświeżono także obowiązek rezydencji duchownych oraz zabezpieczono uposażenie wikariuszy (Kazimierz Łubieński, b.d.; Katolicki Uniwersytet Lubelski [KUL], 2006, s. 575).

Łubieński zasłynął z bycia jałmużnikiem. W 1712 r. ufundował stypendia 12 biednym szlachcom, którzy studiowali na Akademii Krakowskiej, a ponadto utrzymywał 12 kleryków uczących się w seminarium duchownym na Stradomiu w Krakowie. Również w 1712 r. zagroził ekskomuniką województwu sandomierskiemu. Powodem było opodatkowanie proboszczów, którzy pobierali dziesięcinę (KUL, 2006, s. 575). Od 1716 r. Łubieński urzędował na dworze Augusta II Mocnego w Warszawie, rok później wyznaczono go na senatora rezydenta. Do jego zadań należała stała obecność przy królu w czasie zebrań sejmowych. Był również jednym z uczestników sejmu niemego w 1717 r. Biskup odbudował ponadto wieżę zegarową Katedry Wawelskiej, którą zniszczyła burza. Została ona pokryta hełmem stworzonym przez Kacpra Bażankę, przedstawiającym postaci czterech patronów Polski. Zasługą Łubieńskiego było też doprowadzenie do koro-

Jest to kaplica w Katedrze, która stanowi mauzoleum męczennika św. Stanisława ze Szczepanowa (Konfesja).

Zbiory z Działu Książki Dawnej stają się wśród mieszkańców Jaworzna coraz bardziej popularne. Bez wątpienia mają w sobie bardzo duży potencjał edukacyjny, który można wykorzystywać na różne sposoby. Najnowszą inicjatywą, prowadzoną od lipca 2020 r., jest realizacja cyklu pt. *Tajemnice Starych Książ*. Ma on formę grafik, na których umieszczane są wybrane, niespotykane informacje zawarte w dawnych książkach i prezentowane cyklicznie na Instagramie.

Bibliografia

- „Autografy dawne” w układzie alfabetycznym nadanym przez Wł. Górskiego: teki Władysława Górskiego, t. 7, Lubieniecki – Lubieński. Biblioteka Jagiellońska, BJ Rkp. 6147 IV t. 7. Pobrane 14 listopada 2020, z <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/566822/edition/628230>
- Bieńkowska, B. (2005). *Książka na przestrzeni dziejów*. Warszawa: CEBlID.
- Birkenmajer, A., Kocowski, B., Trzynaldowski, J. (1971). *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław, Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Drukarnia Jezuicka w Poznaniu. (2018). W: *Wikipedia. Wolna encyklopedia*. Pobrane 14 listopada 2020, z https://pl.wikipedia.org/wiki/Drukarnia_jezuicka_w_Poznaniu
- Kazimierz Lubieński. (b.d.). W: *Archidiecezja Krakowska*. Pobrane 14 listopada 2020, z <https://diecezja.pl/biskupi-krakowscy/kazimierz-lubienski-1710-1719/>
- Konfesja św. Stanisława na Wawelu. Pobrane 14 listopada 2020, z https://www.szkolnictwo.pl/szukaj,Konfesja_%C5%9Bw._Stanis%C5%82awa_na_Wawelu
- Katolicki Uniwersytet Lubelski. (2006). W: *Encyklopedia Katolicka*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.
- Kazimierz Lubieński. (2018). W: *Wikipedia. Wolna encyklopedia*. Pobrane 14 listopada 2020, z https://pl.wikipedia.org/wiki/Kazimierz_%C5%81ubie%C5%84ski
- Nadasi, J. (1697). *Rok Niebieski Albo Przewodnik Do Szczęśliwej Wieczności Jezusowi Królowi Niebieskiemu Maryi Królowej Niebieskiej, Y Wszystkim Świętym Mieszkancom Niebieskim Na cześć i chwałę Przez Miejsiace i dni Rozłożony*. Kalisz: Drukarnia J.K.Mci Collgium Societas Jesu.
- Nádaši, J. (ž.d.). Bibliografia niektorých kňazov. V: *Dominikánsky Knižný Inštitút*. Pobrane 14 listopada 2020, z https://www.knihydominikani.sk/hlavna_bibl_b4?autor_id=1285

Portret Kazimierza Łubieńskiego biskupa krakowskiego. (1697). Kalisz: Drukarnia Jezuitów. Pobrane 14 listopada 2020, z <https://polona.pl/item/casimirus-lubienski-episcopus-cracoviensis,MTEwMjE2MjAy/0/#info:metadata>

Sójka, J. (1997). Drukarnia Kolegium Towarzystwa Jezusowego w Poznaniu 1677-1773. Pobrane 14 listopada 2020, z <https://wbc.macbre.net/document/6079/drukarnia-kolegium-towarzystwa-jezusowego-w-poznaniu-1677-1773.html>

Joanna Perończyk

The second life of the old books

Abstract

The article deals with the Old Book Department, which is located in the Scientific Reading Room of the Municipal Public Library in Jaworzno. The text describes an exemplary library lesson that the librarian is teaching based on the oldest collection. The historical background of the times when the book was written is shown, as well as the author's activities and its most important elements.

Keywords: public libraries, scientific reading room, antique books, library lessons

Joanna Perończyk

Drugie życie starych ksiąg

Streszczenie

Artykuł traktuje o Dziale Książki Dawnej, który znajduje się w Czytelni Naukowej Miejskiej Biblioteki Publicznej w Jaworznie. W tekście została opisana przykładowa lekcja biblioteczna, jaką prowadzi bibliotekarz w oparciu o najstarsze zbiory. Ukazane zostało tło historyczne czasów, w jakich powstała książka, opisano także działalność autora książki oraz najważniejsze jej elementy.

Słowa kluczowe: biblioteki publiczne, czytelnia naukowa, zabytkowe książki, lekcje biblioteczne